

УДК 82.161.2.09Шевченко

DOI: <https://doi.org/10.54662/veresen.1.2024.01>*Галина Запорожченко,*

ORCID iD 0000-0001-8328-0279

*завідувач центру освітнього краєзнавства
імені Дмитра Кременя, відмінник освіти України
Миколаївський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти
вулиця Адміральська, 4-а, 54001, м. Миколаїв, Україна
galina.zaporozhchenko@toippro.mk.ua*

ГЕРОЇЧНЕ МИНУЛЕ В ПОЕЗІЇ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Статтю присвячено постаті великого сина українського народу Тараса Григоровича Шевченка – чи не єдиного найпотужнішого поета в історії світової літератури XIX століття, що з могутньою силою поетичного слова проголошував ідею визволення народу з-під соціального і національного гніту.

Подано приклади високохудожньої громадської лірики поета, у якій він оспівує героїчну минулину української нації і відкриває Україну з її волелюбним і нездоланим народом для мільйонів людей у всьому світі.

Наведено цитати з деяких творів поета про славне історичне минуле нескореного народу, що зазвучало потужним голосом поета на сторінках його безсмертного «Кобзаря».

Подано історичні відомості про рисунок Тараса Шевченка «Гайдамака Галайда. За поемою «Гайдамаки» [1840–1841. С.-Петербург].

Стаття призначена вчителям-філологам, керівникам краєзнавчих гуртків і факультативів.

Ключові слова: *відвага; волелюбність; героїчне минуле; давня слава; звитяга; історичний твір; козацьке лицарство; народні месники; національно-визвольна боротьба; самопожертва.*

© Запорожченко Г. М., 2024

Тарас Шевченко... Людина, патріот, митець світового масштабу.

З цього приводу цікаво висловився Іван Дзюба: «Великі національні поети є не тільки голосом своїх націй – вони є і голосом людства у своїх націях... Цей голос може бути несприйнятий через якісь атмосферні перешкоди історичного порядку або заглушений якимись ідеологічними шумами, але рано чи пізно його почують, і великий національний поет стає світовим поетом. Саме таким поетом, національним і світовим, є Тарас Шевченко» (Іван Дзюба, 2017, с. 8).

Для мільйонів людей у всьому світі

Шевченко відкрив Україну з її волелюбним і нездоланим народом. Він – чи не єдиний великий поет в історії світової літератури XIX століття, що з потужною силою поетичного слова задекларував ідею визволення народу з-під соціального і національного гніту.

І як великий син свого народу він був, є і завжди буде поетом істинно українським, як Шекспір – англійським, а Міцкевич – польським.

Тарас Шевченко повсякчас захоплювався українською героїкою. У славному минулому поета приваблювала звитяга народних месників, їхня самовіддана жертво-

ність заради рідної землі.

Він завжди визнавав надзвичайною ментальною рисою нашої нації вільнолюбство. Українці споконвіку боролися за свою незалежність. І величне історичне минуле непоборного народу зазвучало потужним голосом поета на сторінках його вічно живого «Кобзаря». Ніхто до Шевченка з таким натхненням і захопленням не писав про велич звитяги козацького лицарства. Ніхто з таким відчаєм і болем не повертав із мулу забуття народну пам'ять, не просвітлював свідомість українців, не оспівував подвиги відчайдушів-козаків, повстанців-гайдамаків, що, жертвуючи своїм життям, повсякчас ставали на захист України. Поет окликає покріпачених українців полум'яним словом – споминати славу минувшину своїх героїчних дідів і прадідів:

Було колись – в Україні

Ревіли гармати,

Було колись – запорожці

Вміли панувати (Шевченко Т. Г., 1987, с. 62).

Центральні постаті творів Т. Шевченка – народні месники, сміливці, які обороняли рідний край від ворогів і гордо несли у своїх серцях гідність, честь, відвагу.

Починаючи з раннього періоду творчості, Кобзар змальовує постать лицаря-козака, оборонця волі народу та його християнської віри як своєрідний образ-тугу за звитяжним минулим. Зокрема у поемі «Тарасова ніч» він оспівує мужність і незламність українського народу в боротьбі проти польського поневолення, возвеличує тут зокрема й народного месника Тараса Трясила, що очолив козаків-сміливців на священний бій проти польського воїнства. А щоб ще більше уславити велич і красу українського лицарства, Шевченко з любов'ю зображає й постаті легендарних Наливайка та Павлюка.

Мотив козацької звитяги звучить і в його поемі «Іван Підкова». Тут славетний українець наділений надприродною силою і відвагою:

Підняв шапку – човни стали.

«Нехай ворог гине!» (Шевченко Т. Г., 1987, с. 63).

У деяких творах Кобзаря відчуваємо неприховану журу, бо свідками колишньої звитяги мужніх є лише козацькі могили, що зоріють серед поля. Однак вони нагадують сучасникам, онукам легендарних запорожців, що ще пам'ять жива, що колишню славу ще можна повернути, що й зараз ще є такі мужні українці, як Трясило, Підкова, Наливайко, бо дух народу – незнищений.

Поема «Невольник» оповідає зворушливу історію батькових провідів сина на Січ. Старий батько-козак передає у спадок єдиному синові найбільшу свою цінність і гордість – козацьку зброю:

Послужи, моя ти зброе,

Молодій ще сили,

Послужи йому так щиро,

Як мені служила! (Шевченко Т. Г., 1987, с. 242).

У поемі «Чернець» Тарас Шевченко майстерним поетичним словом передає дух давніх козацьких часів, неповторну лицарську звитягу. Героєм твору є легендарний Семен Палій. Бувалий козак чимало пережив на своєму віку, загартувався у випробуваннях долі. А, коли прийшла старість, за давнім запорозьким звичаєм, він постригся в ченці. Та в його споминах весь час постають непроминуші картини славного січового побратимства. Старий Семен гірко переживає свою самотність і своє безсилля. Проте, як справжній патріот, він думає передусім про Україну, про долю свого народу:

... Чернець мій встав,

Надів клобук, взяв патерицю,

Перехрестився, чотки взяв...

І за Україну молитись

Старий чернець пошкандибав (Шевченко Т. Г., 1987, с. 242).

Козацькі подвиги, хоробрість, глибока духовність, любов до рідної землі – це наснажена криниця національної гідності українців. Світлою тугою за героїчним минулим пройнята й поезія Т. Шевченка «До Основ'яненка»:

Слава не поляже,

Не поляже, а розкаже,

Що діялось в світі,

Чия правда, чия кривда,

І чії ми діти (Шевченко Т. Г., 1987, с. 60).

Поет пишається колишньою козацькою славою, мужніми лицарями-запорожцями, козацьким родом, якому ніколи не буде переводу. І голосом предків промовляє поетичне слово:

*Наша дума, наша пісня
Не вмре, не загине...*

От де, люде, наша слава,

Слава Україні! (Шевченко Т. Г., 1987, с. 60).

Кобзар описує звитяжні часи минувшини й протиставляє їх поневоленій Україні свого часу. І не дивно, що, виливаючи тугу за героїчним минулим, він дещо його ідеалізує.

У поемі «Гамалія» поет змальовує похід козаків у Царгород, бо там, у турецькій неволі, бранці з України сумують за рідною землею і непохитно вірять у свій порятунок.

Похід до Царгорода зображено як визвольний. Відчайдухи запорожці пливають назустріч ворогу, щоб помститися за всі кривди, заподіяні рідному народові, та визволити своїх братів-українців. Вони співають:

Їдем різать, палить,

Братів визволяти (Шевченко Т. Г., 1987, с. 176).

Коли сміливці вже повертаються з походу, то прославляють свого безстрашного ватажка Гамалію, який не побоявся піти з побратимами аж до турецької столиці.

Найбільшим історичним твором, що оспівує незламних борців за волю народу, є поема «Гайдамаки».

Характерною рисою поеми «Гайдамаки» (і це вирізняє її від інших творів ранньої творчості Т. Шевченка) є те, що в ній головний герой – повсталий народ. Поет змальовує відважних, вольових людей, народжених національною і соціальною несправедливістю, які стали на захист України і своєї свободи проти свавілля поневолювачів – польської шляхти.

Шануйтеся ж, вражі ляхи,

Скажені собаки:

Йде Залізняк Чорним шляхом,

За ним гайдамаки! (Шевченко Т. Г., 1987, с. 91).

Оспівані в поемі й легендарні герої Коліївщини: Гонта, Залізняк, Ярема. Сховавши особистий біль, приймає ідеали повсталого народу Іван Гонта. Максима Залізняка гайдамаки з любов'ю і повагою називають «батьком», бо він турбується про кожного знедоленого і прагне волі для України. Ярема Галайда – представник найбідніших верств населення – простого люду. Він, колишній наймит, мріє про справедливість і бореться за здійснення своїх задумів. Юний месник-герой із потрійною силою б'ється з лютим ворогом:

А Ярема – страшно глянуть –

По три, по чотири

Так і кладе (Шевченко Т. Г., 1987, с. 91).

Кожним рядком поеми поет симпатизує народним сміливцям і показує могутню силу гайдамацького повстання:

Як та хмара, гайдамаки

Умань обступили

Опівночі; до схід сонця

Умань затопили... (Шевченко Т. Г., 1987, с. 120).

Упродовж багатьох десятиліть український народ зазнавав нестерпних знущань від пихатих польських панів і тому піднявся на боротьбу, щоб захистити свої права, свою волю. І в прагненні лютої помсти ворогові повстанців уже ніхто не міг спинити.

Спогадами про славу відважних борців за волю України поет прагнув пробудити в пригнобленому українському народові почуття національної свідомості і підняти його на боротьбу проти будь-якого гніту. Саме цим Великий Кобзар, співець трагічної й водночас усепереможної української долі, нам безмежно дорогий і нині.

Героїчні звитяги предків – запорозького козацтва і повстанців-гайдамаків, їхню нескореність, патріотизм, прагнення до волі він протиставляв байдужості й пасивності, покірливості своїх сучасників. Поет із гіркотою висловлює думку, що десь поділася жадана воля, про яку тепер тільки кобзарі співають:

*Було колись – панували,
Та більше не будем!
Тієї слави козацької*

Повік не забудем! (Шевченко Т. Г., 1987, с. 45).

Поетові неабияк боляче споглядати байдужість народу до власної історії, через незнання якої – так багато бід в Україні.

Щоб дати відповідь на болюче питання, Шевченко закликає українців дуже уважно прочитати заново свою історію:

*Не минайте ані титли,
Ніже тії коми,
Все розберіть... та й спитайте
Тойді себе: Що ми?..*

*Чиї сини? Яких батьків?
Ким? За що закуті?..* (Шевченко Т. Г., 1987, с. 291).

Оспівуючи героїку минулих віків, Т. Шевченко вірив і знав, що прийде час, коли український народ згадає велич звитяг своїх мужніх вільнолюбних предків і буде гідним їхньої слави.

Воскрешаючи героїчну минувшину, Тарас Шевченко хотів оживити душевне піднесення народу на нову боротьбу за волю, незалежність і показати, що лише в міцній єдності нації можна здобути жадану перемогу над ворогом.

Проїшли віки. Та, на жаль, українці вчасно не засвоїли уроків історії.

І проблеми національного занепаду, про які з гиркотою писав Кобзар, із часом лише поглиблювались. Зокрема в роки тоталітарної радянської системи комуністична влада, що ретельно контролювала всі сфери життя суспільства, робила все для того, щоб ми забули материнську мову, зрелися своєї історії. Зрештою, навіть після

здобуття довгоочікуваної відновленої незалежності України наш народ упродовж десятків років так і не зміг стати нацією. Лише зараз, із початком повномасштабної війни росії проти України, у цей надважкий для нашої держави час, український народ нарешті «опритомнів». І у вирішальний момент для нього знову заклично зазвучало високе слово національного пророка:

*Нема на світі України,
Немає другого Дніпра...* (Шевченко Т. Г., 1987, с. 288).

Попри незмірне всенародне горе і нестерпний біль, що принесла на нашу землю рашистська орда, саме зараз кристалізується стержень української нації! У багатовіковій національно-визвольній боротьбі українці завжди загартувували й нині в запеклому протистоянні гартують характер й волю до свободи, бо навіть у темні часи, часи Тараса Шевченка, з'являлися найсвітліші ідеї Великого геніального українця, що ставали дороговказом на майбутнє.

І як би в сьогоднішньому лихолітті нам не було прикро, ми не втрачаємо надії. Міцно кріпимося духом, молимося щиро, віримо непохитно, боремося мужньо, ненавидимо і б'ємо ворога люто! І знаємо, що перемога буде за Україною. Адже відлуння в наших серцях полум'яне слово Тараса, слово правди, віри, надії й любові, яке він підніс високо на знамено української героїчної історії:

*Борітеся – поборете!
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая!* (Шевченко Т. Г., 1987, с. 284).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Дзюба Іван Михайлович. Тарас Шевченко серед поетів світу / Іван Дзюба; [голов. ред. С. Головка]. – Київ : Либідь, 2016. – 423 с. : іл., портр.
2. Шевченко Тарас Григорович. Кобзар / Тарас Шевченко – Київ : Дніпро, 1987. – 639 с. 1 л. портрет.
3. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 12-ти томах. – К. : Наукова думка, 2003 р., Т. 7, С. 109–110 (зображення), С. 393–395 (примітки).

Т. Г. Шевченко. Гайдамака Галайда. За поемою «Гайдамаки».*[1840–1841. С.-Петербург]. Подається за копією.**Папір, олівець. 19,1 × 13,6 см.**Національний музей Тараса Шевченка, № 2-907.*

Угорі чорнилом напис: *Рисунок Т. Шевченко. Внизу: Собств[енность] О. Тиша-Тиш[инського].* На звороті напис олівцем: *За дуже хороше співанье – Славнихъ нашихъ писень въ память отъ Алексія Сенчилло-Стефановського. 1856 г. 29 марта.*

Рисунок відповідає рядкам поеми «Гайдамаки»:

«Так думав, ідучи в латаній свитині,

Сердега Ярема з свяченим в руках.

А Дніпр мов підслухав: широкий та синій,

Підняв гори-хвилі...» (Шевченко Т. Г., 1987, с. 98).

Місце збереження Шевченкового оригіналу «Гайдамаки Галайди» не встановлене.

Подаємо за виданням: *Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів у 12-ти томах.* – К. : Наукова думка, 2003 р., Т. 7, С. 109–110 (зображення), С. 393–395 (примітки).

